

REALIZACJA ZASAD ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W PRZEDSIĘBIORSTWACH ROLNO-SPOŻYWCZYCH

Barbara Hadryjańska

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Abstrakt. Zasada zrównoważonego rozwoju jest podstawowym założeniem Polityki Ekologicznej kraju, nakładającej m.in. na przedsiębiorstwa rolno-spożywcze obowiązek ochrony środowiska naturalnego. Zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstwa w swojej działalności powinny kierować się w równym stopniu zarówno celami ekonomicznymi, jak i społecznymi i środowiskowymi. Praktyczna realizacja tych celów wymaga stosowania w przedsiębiorstwach rolno-spożywczych systemów zarządzania środowiskiem, które zwiększają efektywność działań prośrodowiskowych w tych jednostkach.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, zarządzanie środowiskiem, przedsiębiorstwa rolno-spożywcze, polityka ekologiczna

WSTĘP

Powstanie idei zrównoważonego rozwoju jest bezpośrednio związane z wyczerpaniem zasobów przyrodniczych oraz znacznym zanieczyszczeniem wszystkich komponentów środowiskowych. Ta koncepcja zakłada konieczność równowagi pomiędzy celami ekonomicznymi a społecznymi i środowiskowymi. Do stworzenia w pełni zrównoważonego modelu życia jest niezbędna integracja działań w trzech kluczowych obszarach: osiągnięcia długookresowego wzrostu gospodarczego, ochrony zasobów naturalnych i środowiska oraz rozwoju społecznego, zapewniającego realizację podstawowych potrzeb społeczeństw.

Działania mające zapewnić wdrożenie zasad zrównoważonego rozwoju muszą być wynikiem zintegrowania administracji państwowej, środowisk naukowych, przedsiębiorców oraz obywateli. Rolą administracji jest stworzenie prawnych warunków do

wdrażania przez podmioty gospodarcze zasad ekorozwoju. Środowisko naukowe musi zintensyfikować prace nad projektami i technologiami proekologicznymi, a przedsiębiorcy powinni być przygotowani na ich wdrożenie. Obywatele poprzez akcje uświadamiające i szkolenia powinni być skłonni do zmian modelu życia, w którym przewodnim celem będzie takie funkcjonowanie, które można nazwać ekologicznym.

Celem niniejszego referatu jest zaprezentowanie, na tle polityki ekologicznej Polski, realizacji zasady zrównoważonego rozwoju przez przedsiębiorstwa sektora rolno-spożywczego. Głównym narzędziem zapewniającym wdrożenie tej zasady przez przemysł przetwórczy jest zarządzanie środowiskiem, będące instrumentem stymulującym wszelkie zmiany ekologiczne w przedsiębiorstwie.

POLITYKA EKOLOGICZNA POLSKI

W Polsce początki polityki trwałego i zrównoważonego rozwoju to lata dziewięćdziesiąte XX wieku, a datą znaczącą był rok 1991, kiedy Sejm i Senat przyjęły dokument pt. „Polityka ekologiczna państwa”. Powstał on na podstawie dokumentów, formułujących koncepcję zrównoważonego rozwoju [Sidorczuk 2001], do których należą:

- Deklaracja Sztokholmska – rezultat konferencji ONZ w Sztokholmie w 1972 roku,
- Światowa Karta Przyrody z 1982 roku – określiła podstawowe zasady postępowania ludzi w stosunku do biosfery,
- „Nasza wspólna przyszłość” – raport komisji, sporządzony w 1987 roku pod przewodnictwem G.H. Bruntlanda dla Światowej Konferencji ds. Rozwoju Ekonomicznego (WCED),
- Deklaracja z Caracas z 1991 roku – przedstawiła strategię działań na obszarach chronionych.

Jednocześnie do wdrażania zrównoważonego rozwoju zobowiązał władze polskie Układ Europejski, na podstawie którego zostało ustanowione stowarzyszenie między Polską i Wspólnotą Europejską oraz jej krajami członkowskimi, podpisane 16 grudnia 1991 roku.

W 1992 roku odbyła się II Konferencja w Rio de Janeiro – tzw. Szczyt Ziemi z inicjatywy ONZ w 20 lat po I Konferencji w Sztokholmie. Na konferencji hasłem przewodnim było „Środowisko i Rozwój”, w ramach którego przyjęto pięć dokumentów odzwierciedlających fundamentalne zasady w polityce społeczno-gospodarczej, uwzględniającej ochronę środowiska naturalnego [Nowak 2001], do których należą:

- Karta Ziemi,
- Agenda 21, czyli globalny plan działań w celu osiągnięcia zrównoważonego rozwoju z podziałem ról i odpowiedzialności dla wszystkich uczestników,
- Konwencja w sprawie zmian klimatu,
- Konwencja o zachowaniu różnorodności biologicznej,
- Deklaracja dotycząca kierunku rozwoju, ochrony i użytkowania lasów.

Nadrzędne cele polityki ekologicznej Unii Europejskiej wywodzą się z ogólnej deklaracji Konferencji w Rio de Janeiro, która formułuje 27 zasad i warunków, którymi powinny kierować się Państwa chcące realizować ideę ekorozwoju. Wobec powyższego celem podstawowym polityki ekologicznej Unii Europejskiej jest zapewnienie w długookresowej perspektywie takiego wzrostu gospodarczego i trwałej poprawy jakości ży-

cia, która nie doprowadzi do pogorszenia stanu środowiska naturalnego i umożliwi korzystanie z jego zasobów i walorów przyszłym pokoleniom.

Jednolity Akt Europejski formułuje następujące cele Wspólnoty w zakresie ochrony środowiska [Fiedor i Poskrobko 2000]:

- zachowanie, ochrona i poprawa jakości środowiska,
- działanie w celu ochrony zdrowia ludzkiego,
- zapewnienie rozsądnego i racjonalnego użytkowania zasobów naturalnych.

Ten dokument określa także zasady polityki ekologicznej Unii Europejskiej, do których należy m.in. zasada zapobiegania powstawania zanieczyszczeń „u źródła”, zasada „zanieczyszczający płaci”, a także zasada trwałego i zrównoważonego rozwoju.

W 2000 roku rząd RP przyjął „Długookresową strategię trwałego i zrównoważonego rozwoju – Polska 2025”. Dokument ten precyzuje cele polityki w zakresie wszystkich trzech podstawowych filarów zrównoważonego rozwoju: społecznego, gospodarczego i środowiskowego. Celem nadrzędnym tej strategii jest zapewnienie polskim rodzinom zwiększenia dobrobytu, umocnienie ich samodzielności materialnej oraz poczucia bezpieczeństwa. Dokument „Polska 2025” zakłada upodabnianie się struktury gospodarki polskiej do struktury gospodarek w krajach wysoko rozwiniętego Zachodu i formułuje następujące zadania w tym zakresie [Sidorczuk 2001]:

- 1) znaczące zwiększenie udziału dziedzin wysokiej techniki w tworzeniu PKB,
- 2) zwiększenie chłonności gospodarki na wyniki badań naukowych,
- 3) specjalizacja w rozwoju wybranych zaawansowanych technologii,
- 4) promowanie nowoczesnych proekologicznych technologii i metod zarządzania.

Wszystkie te przemiany zasadniczo powinny zbliżyć nasz kraj do modelu zrównoważonego rozwoju, jednak należy zauważyć, że relatywnemu spadkowi znaczenia tradycyjnych gałęzi przemysłu powinno towarzyszyć coraz częstsze stosowanie technologii informacyjnych w celu jak najlepszego wykorzystania zasobów środowiska. Decydujące znaczenia dla wdrażania trwałego i zrównoważonego rozwoju ma proces restrukturyzacji przemysłu. Dotyczy to zwłaszcza gałęzi o dużej uciążliwości dla środowiska – górnictwa węglowego, hutnictwa, niektórych branż przemysłu chemicznego. Postuluje się wdrażanie wzorców produkcji charakteryzujących się minimalną uciążliwością dla ludzi i środowiska, konkurencyjnością międzynarodową oraz najlepszym wykorzystaniem zasobów przyrodniczych, kapitału ludzkiego i majątku trwałego. Musi łączyć się to z wykorzystywaniem najlepszych, dostępnych w skali międzynarodowej technologii i metod zarządzania, a przede wszystkim z ograniczeniem aktywności przemysłu ciężkiego i zwiększeniem roli przemysłu wysokiej techniki.

W Polsce realizacja polityki państwa zgodnej z zasadą zrównoważonego rozwoju w ostatnich latach przejawiała się m.in. w: redukcji emisji dwutlenku siarki (prawie 50%) i związków azotu (prawie 37%), zmniejszeniu zużycia wody (prawie 25%), zmniejszeniu energochłonności i zużycia surowców mineralnych, zwiększeniu obszarów chronionych [Jaśkiewicz i Kurdziel 2004].

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ PRZEDSIĘBIORSTW ROLNO-SPOŻYWCZYCH

Od 2001 roku na obszarze Unii Europejskiej obowiązuje VI Program pod nazwą „Sixth Environment Action Programme. Environment 2010: Our future, our choice”,

w którym Dyrekcja Generalna ds. Środowiska zaproponowała pięć tzw. strumieni posunięć strategicznych [Sixth Environment... 2001], takich jak:

1. Poprawa istniejących regulacji prawnych poprzez:
 - publikowanie regularnych raportów dotyczących wprowadzonych zmian w prawodawstwie,
 - przyjęcie nowej strategii wprowadzania prawa środowiskowego „name, shame and fame”, czyli „wskazanie-zawstydzenie-sławienie”,
 - dążenie do poprawy systemów inspekcji,
 - podejmowanie działań w zakresie walki z przestępczością środowiskową.
2. Integracja zagadnień środowiskowych z polityką formułowaną dla innych sektorów gospodarki poprzez:
 - wprowadzenie w życie wymagań z Nicei,
 - ustanowienie dodatkowych nowych czynników i mechanizmów integrujących,
 - intensywny rozwój instrumentów monitorujących proces integracji polityki ekologicznej z polityką realizowaną w innych sferach rzeczywistości społeczno-gospodarczej.
3. Partnerska współpraca z przedsiębiorstwami, która powinna polegać na:
 - wspieraniu procesów zarządzania środowiskiem oraz auditów ekologicznych, a także zachęcaniu firm do upubliczniania swych osiągnięć w tej dziedzinie,
 - promowaniu na szeroką skalę tzw. zielonych przedsiębiorstw i produktów,
 - prowadzeniu polityki zintegrowanego produktu,
 - rozszerzaniu stosowania regulacji dotyczących odpowiedzialności ekologicznej.
4. Pomoc w kreowaniu zachowań proekologicznych, a także umacnianie działalności organizacji pozarządowych, ruchów obywatelskich w ramach wspólnej polityki unijnej.
5. Uwzględnianie wymogów środowiska w planowaniu przestrzennym i zarządzaniu poprzez:
 - udostępnianie i publikowanie informacji na temat znaczenia uwzględniania wymogów środowiska w planowaniu przestrzennym,
 - włączanie zasady zrównoważonego rozwoju do polityk regionalnych,
 - wymiana doświadczeń dotyczących proekologicznego rozwoju miast,
 - wprowadzanie silnych akcentów ekologicznych do agropolityki oraz rozwój partnerstwa w realizacji zadań zrównoważonej turystyki.

W ramach koncepcji zrównoważonego rozwoju określono wiele zasad i metod działania odnoszących się do sektora przedsiębiorstw takich, jak [Polska... 2000]:

1. Konsekwentna realizacja zasady likwidacji zanieczyszczeń u źródła poprzez:
 - zmiany nośników energii,
 - upowszechnianie czystszych technologii,
 - minimalizację zużycia energii i surowców,
 - powszechne normowanie emisji w przemyśle, energetyce i transporcie,
 - wprowadzenie norm produktowych, ograniczających emisję zanieczyszczeń do środowiska w pełnym cyklu życia produktów.
2. Włączanie kosztów środowiskowych do rachunku ekonomicznego, szczególnie w odniesieniu do energo- i materiałochłonnych procesów produkcyjnych i wyrobów oraz tych form transportu, które powodują znaczące pogorszenie jakości środowiska.

3. Rozwój i wdrożenie nowych instrumentów ekonomicznych zarządzania środowiskiem, w tym powszechnych ubezpieczeń ekologicznych, rynków uprawnień i zryczałtowanych opłat ekologicznych dla gospodarstw domowych i małych firm rodzinnych.
4. Stworzenie spójnego i stabilnego systemu prawno-finansowego zgodnego z zasadą „zanieczyszczający płaci”, zapewniającego efektywne finansowanie ochrony środowiska.
5. Wdrażanie rozwiązań skierowanych na zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego, w tym biologicznego i chemicznego, w postaci procedur notyfikowania lub licencjonowania działalności produkcyjnej, handlowej, opracowywania planów ratowniczych i powiadamiania ludności.
6. Dywersyfikacja źródeł energii w kierunku pożądanym ekologicznie, w tym wzrost produkcji energii ze źródeł odnawialnych.
7. Rozszerzenie zakresu systemu ocen oddziaływania na środowisko i wprowadzenie procedur strategicznych ocen oddziaływania na środowisko.
8. Realizacja programów badawczych służących zwiększeniu efektywności wykorzystania zasobów środowiska w procesach produkcyjnych, zwłaszcza rozwój technologii alternatywnych paliw, umożliwiających zastępowanie paliw petrochemicznych paliwami wykorzystującymi węglowodany.
9. Rozwój mechanizmu zbierania informacji, kontroli stanu środowiska i przestrzegania norm emisyjnych oraz objęcie systemem monitoringu i statystyki procesów i zjawisk dotychczas nie objętych systemowym zbieraniem informacji.
10. Powszechne wdrożenie systemu certyfikacji przedsiębiorstw.

Istotną rolę w kształtowaniu zrównoważonego rozwoju przypisuje się małym i średnim przedsiębiorstwom, charakteryzującym się elastycznością, kreatywnością i zdolnością adaptacji do zmian na rynkach lokalnych, krajowych i światowych. Za konieczne uznaje się usunięcie barier prawno-instytucjonalnych, utrudniających funkcjonowanie sektora MŚP, pobudzanie ich innowacyjności oraz ułatwienie dostępu do technologii. Ze względu na dużą liczbę podmiotów w tym sektorze jest utrudniona kontrola i egzekucja przepisów związanych z ochroną środowiska. Dlatego tym większego znaczenia nabiera promowanie przyjaznych środowisku metod produkcji i zarządzania, które mają na celu zapobieganie negatywnym skutkom środowiskowym ich działalności.

Najważniejszym celem polityki ekologicznej jest zmniejszenie zasobochłonności procesu produkcji, gdyż jest to jedyna droga realizacji zasady likwidacji zanieczyszczeń, uciążliwości i zagrożeń u źródła. Zmniejszenie zużycia zasobów pozwala ponadto na osiągnięcie korzyści ekonomicznych w postaci zmniejszenia nakładów na produkcję, a w konsekwencji zmniejszenia obciążeń z tytułu wykorzystania zasobów naturalnych ochrony środowiska. Strategia równoważenia produkcji w wyniku zmniejszenia zużycia zasobów obejmuje zorganizowanie systemu kontroli zasobochłonności produkcji przez wprowadzenie wskaźników wodochłonności, materiałochłonności i odpadowości oraz energochłonności produkcji do systemu sprawozdawczości i statystyki publicznej, do państwowego monitoringu środowiska, do systemu powiatowych i wojewódzkich programów zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska oraz do strategii sektorowych.

Kontynuacją polityki ekologicznej państwa z 1991 roku jest II Polityka Ekologiczna, która sprowadza ogólnie zdefiniowaną w dokumentach wyższej rangi koncepcję zrównoważonego rozwoju do poziomu celów realizacyjnych, wytyczonych w poszczególnych dziedzinach gospodarki [II Polityka... 2000]. Wyznaczone przez nią cele śred-

niookresowe (do realizacji w latach 2003-2010), bezpośrednio odnoszące się do przedsiębiorstw, dotyczą:

- wprowadzenia normatywów zużycia wody w najbardziej wodochłonnych dziedzinach produkcji na podstawie zasady stosowania najlepszych dostępnych technik (BAT),
- eliminowania wykorzystywania wód podziemnych do celów przemysłowych;
- wprowadzania do praktyki dobrowolnych porozumień między organami władzy a izbami gospodarczymi i innymi stowarzyszeniami przemysłu bądź konkretnymi zakładami w zakresie realizacji programów ograniczania materiałochłonności i odpadowości produkcji,
- wycofania z produkcji i użytkowania bądź też ograniczenia użytkowania substancji i materiałów niebezpiecznych, określonych przez dyrektywy Unii Europejskiej i przepisy prawa międzynarodowego,
- upowszechnienia ekologicznych ocen cyklu życia produktu oraz wprowadzenia ustawowego obowiązku przeprowadzenia takich ocen dla produktów o wysokiej materiałochłonności i odpadowości oraz zawierających substancje niebezpieczne,
- podwojenia wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych w stosunku do 2000 roku.

SYSTEMY ZARZĄDZANIA ŚRODOWISKIEM JAKO NARZĘDZIEM USPRAWIAJĄCYM DO REALIZACJI ZASAD ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Realizacja zasad zrównoważonego rozwoju w przedsiębiorstwach sektora rolno-spożywczego jest możliwa jedynie poprzez zarządzanie środowiskiem, czyli wdrażanie wielu działań kierownictwa, mających na celu stworzenie podstawy do tego, aby każdy pracownik planował i wykonywał swoje zadania, biorąc pod uwagę w jak największym stopniu ochronę środowiska naturalnego. Zarządzanie środowiskiem w przemyśle spożywczym polega na takiej działalności produkcyjnej, w ramach której trwa ciągła kontrola i redukcja zużycia zasobów naturalnych, co prowadzi do systematycznej redukcji powstawania i emisji zanieczyszczeń.

Po okresie dominacji metod ochrony środowiska typu „końca rury” oraz prewencyjnej strategii likwidacji zanieczyszczeń „u źródła”, obecnie coraz powszechniej jest stosowana doktryna „zarządzania poprzez środowisko” na poziomie zakładów produkcyjnych i usługowych oraz na poziomie każdego stanowiska pracy. Wpisuje się ona pozytywnie w proces ekorozwoju z uwagi na obowiązek trwałego podnoszenia poziomu wymagań i mechanizmu samodoskonalenia (norma ISO 14 000 i dyrektywa EMAS).

W procesie zarządzania środowiskowego w Polsce można wyróżnić etapy związane z preferowaniem odmiennych strategii działania. Należą do nich [Ejdys 2005]:

- strategia rozcieńczania (do 1960 roku) – polegająca na zmniejszaniu stężenia zanieczyszczeń odprowadzanych ze ściekami poprzez zwiększanie wielkości przepływów,
- strategia filtracji (w latach 1961-1989) – stosowano głównie urządzenia „końca rury” (np. oczyszczalnie ścieków, filtry do zatrzymywania pyłów),

- strategia czystszej produkcji (od 1990 roku) – w procesach produkcyjnych ograniczono powstawanie zanieczyszczeń, które dotychczas były emitowane do środowiska,
- strategia zarządzania cyklem życia produktu (od 1995 roku) – polegająca na prostej zasadzie, że na wszystkich etapach cyklu życia produktu należy dążyć do redukcji lub minimalizacji emisji zanieczyszczeń związanych z jego powstawaniem, sprzedażą, konsumpcją lub eksploatacją,
- strategia zarządzania środowiskowego (od 1997 roku) – polegająca na wdrażaniu przez jednostki organizacyjne, zintegrowanego z ogólnym, systemu zarządzania jednostką oraz systemu zarządzania środowiskowego, polegającego na identyfikacji aspektów środowiskowych działalności, opracowaniu, wdrożeniu i utrzymaniu polityki środowiskowej przedsiębiorstwa.

Wśród firm, które podejmują wyzwania ekologiczne mogą pojawiać się różne strategie postępowania w zależności od tego, czy traktują one uwzględnianie celów środowiskowych jako zagrożenie, czy też jako szansę rynkową. Podejście pasywne koncentruje się jedynie na przestrzeganiu koniecznych przepisów w celu uchronienia firmy przed nadmiernymi kosztami. Postawa defensywna skupia się na wycofywaniu z rynku wyrobów i częściowej rezygnacji z technologii najbardziej obciążających środowisko przyrodnicze oraz usprawnieniu wykorzystywanych technologii i wytwarzanych produktów. Podejście innowacyjne sprowadza się do stosowania nowych rozwiązań technologicznych i produktowych, sprzyjających środowisku naturalnemu. Strategia ofensywna polega na stosowaniu nowoczesnych systemów zarządzania środowiskowego zgodnie z normą ISO 14 001 lub EMAS [Łuczka-Bakuła 2005].

Najbardziej znanym Systemem Zarządzania Środowiskiem jest system ISO 14 000, którego głównym celem jest doskonalenie ogólnych efektów działalności środowiskowej, zgodnie z polityką ekologiczną przedsiębiorstwa. W odróżnieniu od auditów środowiskowych i ocen oddziaływania na środowisko, norma ta stanowi nowatorskie podejście do zarządzania środowiskowego ze względu na promowanie ciągłego procesu poprawy. Wszystkie standardy z serii 14 000 z wyjątkiem ISO 14 001 są zbiorem wytycznych, przewodnikiem stanowiącym dokumenty opisowe. Przedsiębiorstwa mogą zatem starać się o certyfikację jedynie w ramach ISO 14 001. Zwiększa się z roku na rok liczba przedsiębiorstw w Polsce, które posiadają certyfikaty potwierdzające wdrożenie Systemu Zarządzania Środowiskowego zgodnie z normą ISO 14 001. Pod koniec 2002 roku było już ponad 400 takich jednostek. Przyczyną dużego zainteresowania wdrażaniem tej normy oraz uzyskaniem odpowiedniego certyfikatu jest zdobycie jednocześnie gwarancji dla klientów, odbiorców, kooperatorów, akcjonariuszy i innych partnerów, że w firmie działa efektywny system zapewnienia jakości, pozwalający zaspokoić ich potrzeby i sprostać rosnącym wymaganiom ze strony konkurencji [Wąsikiewicz-Rusnak 2003]. Wdrożenie tego systemu zarządzania środowiskowego powinno przede wszystkim przyczynić się do zmniejszenia presji przedsiębiorstwa na środowisko naturalne, a w konsekwencji do poprawy jego stanu. Oczywiście oprócz poprawy wizerunku firmy na rynku i osiągnięcia efektów materialnych, powinno zapobiegać pogorszeniu się zdrowia społeczeństwa oraz zagrożeniom związanym z nieustanną, nadmierną eksploatacją surowców naturalnych w procesach gospodarowania.

Innym systemem zarządzania środowiskowego jest system oparty na strategii Czystszej Produkcji, którego podstawą jest dobrowolne zobowiązanie się przedsiębiorstwa do ciągłego zmniejszania jego oddziaływania na środowisko. Celem Czystszej Produkcji

jest ograniczanie ryzyka dla ludzi oraz środowiska przyrodniczego zarówno ze strony procesów, jak i samych produktów. Strategia ta jest nastawiona na zapobieganie niepożądanym zjawiskom „u źródła”, czyli w miejscu powstawania. Charakteryzuje ją podejście całościowe, wyrażające się uwzględnieniem oddziaływań na całe środowisko i poszczególne jego elementy we wszystkich etapach cyklu życia produktów oraz we włączaniu tej idei do ogólnej strategii rozwoju przedsiębiorstw. Co więcej, koncepcja Czystszej Produkcji zakłada integrację działań wszystkich podmiotów uczestniczącym w całym łańcuchu wytwarzania i użytkowania danego produktu na rzecz zmniejszenia negatywnych oddziaływań na środowisko. Czysta Produkcja charakteryzuje się też systematycznością działań w dochodzeniu do stałej poprawy cech produktów, stosownie do rosnących potrzeb i powstawania nowych możliwości. Dzięki temu działanie na rzecz coraz czystszych produktów wytwarzanych coraz czystszyimi metodami, wyróżnia systematyczne doskonalenie wraz z postępem naukowo-technicznym, zaostrożeniem wymogów środowiskowych, wzrostem świadomości ekologicznej producentów i konsumentów. W odróżnieniu od kontroli i unieszkodliwiania już powstałych zanieczyszczeń, koncepcji Czystszej Produkcji przyświeca zasada „przewiduj i zapobiegaj”. Jej celem jest nie tylko spełnianie obowiązujących norm w zakresie stężeń zanieczyszczeń, lecz także zachowanie zasobów naturalnych. Wdrażanie zasad Czystszej Produkcji jest ekonomicznie opłacalne, powoduje zmniejszenie kosztów zakupu surowców, energii, zmniejszenie opłat i kar za korzystanie ze środowiska, a także poprawia konkurencyjność przedsiębiorstwa. Strategia Czystszej Produkcji pozwala na zastosowanie ciągłości i stopniowania działań proekologicznych dla uzyskania efektów na coraz wyższym poziomie realizacji zasadniczego celu, którym w skali globalnej jest zrównoważony rozwój [Rauba 2000, Jabłoński i in. 2005].

Wraz z przyjęciem Polski jako członka Unii Europejskiej było konieczne zaadoptowanie do systemu legislacyjnego i do praktycznego działania w sferze ochrony środowiska dobrowolnych form samoograniczenia przez przedsiębiorstwa ich oddziaływań na środowisko. Zaliczyć do nich trzeba przede wszystkim wdrażanie systemów zarządzania środowiskowego, na czele z umocnionym w prawie Unii Europejskiej od 1993 roku, poprzez rozporządzenie Rady Europy, systemem Ekozarządzania i Audytowania (Eco-Management and Audit Scheme – EMAS). Uregulowania dotyczące EMAS tym różnią się od dyrektyw unijnych, że nie muszą być przeniesione do prawa kraju członkowskiego Unii Europejskiej, ale z uwagi na formę rozporządzenia automatycznie stały się prawem polskim w dniu wejścia do Unii Europejskiej. Założeniem systemu EMAS jest promocja zasad zrównoważonego rozwoju w odniesieniu do produkcji i konsumpcji oraz tworzenie ram dla efektywnej, ciągłej poprawy, polegającej na minimalizacji wpływu przedsiębiorstw na środowisko naturalne. Jest to narzędzie dostosowane do wymogów gospodarki rynkowej i od samego początku zakłada dobrowolność uczestnictwa zainteresowanych podmiotów gospodarczych w tym systemie. Jednak przedsiębiorstwa, które zdecydują się na rejestrację w systemie EMAS, są zobowiązane do wdrożenia skutecznego systemu zarządzania środowiskowego i wypełnienia wszystkich wymagań określonych w rozporządzeniu. Szczególnie ważne jest przyjęcie zasady, że dobrowolność stosowania się do zasad EMAS oznacza konieczność wdrażania w przedsiębiorstwach systemów „samokontroli”, uzupełniających tradycyjne metody i formy ochrony środowiska, polegające na egzekwowaniu przestrzegania odpowiednich wymogów prawnych przez kontrolę zewnętrzną [Sobiecki 2002].

PODSUMOWANIE

Koncepcja zrównoważonego rozwoju, będąca podstawą II Polityki Ekologicznej Polski, zakłada równowagę pomiędzy celami gospodarczymi, środowiskowymi i społecznymi. Takie podejście ma zapewnić zaspokojenie potrzeb rozwojowych obecnego pokolenia z zachowaniem możliwości zaspokojenia tych samych potrzeb przez przyszłe pokolenia. Realizacja w praktyce koncepcji zrównoważonego rozwoju jest możliwa przy zaangażowaniu wszystkich grup społecznych, w tym przedsiębiorstw przemysłu spożywczego.

Przedsiębiorstwa produkcyjne, korzystając z zasobów środowiska naturalnego, powodują w toku produkcji zanieczyszczenie wszystkich jego komponentów. Strategia ochrony środowiska, stosowana w przedsiębiorstwach sektora rolno-spożywczego, ma na celu ograniczenie ujemnego ich wpływu na środowisko przyrodnicze oraz wdrażanie praktyk zmniejszających zasobo- i energochłonność procesu produkcyjnego. Nieodzowną pomocą w realizacji tych założeń jest stosowanie zarządzania środowiskowego, często zorganizowanego w przedsiębiorstwach w postaci systemów zarządzania środowiskowego. Polskie przedsiębiorstwa spożywcze, chcące utrzymać pozycję konkurencyjną, w coraz większym stopniu widzą konieczność wdrażania nowych rozwiązań organizacyjnych i technologicznych, mających zapewnić im podejście do ochrony środowiska zgodne z ideą zrównoważonego rozwoju. Najczęściej obieranym sposobem osiągnięcia tego celu jest wdrażanie oraz certyfikowanie Systemu Zarządzania Środowiskiem według norm ISO 14 001 oraz systemu EMAS.

Kadra kierownicza przedsiębiorstw produkcyjnych jest świadoma, że pomimo kosztów, które są nieodzownie związane z systemami zarządzania środowiskiem, nie ma już innej możliwości utrzymania się na rynku. Realizacja zasad zrównoważonego rozwoju zapewnia im zgodność z wytycznymi polityki ekologicznej, a także sprawia, że przedsiębiorstwo jest postrzegane przez konsumentów jako przyjazne środowisku naturalnemu.

LITERATURA

- Ejdys J., 2005. Zintegrowane systemy zarządzania, Wyd. Politechniki Białostockiej, Białystok: 66-67.
- Fiedor B., Poskrobko B., 2000. Dostosowanie polskiego prawa i regulacji ekologicznych do rozwiązań Unii Europejskiej. Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok.
- Jabłoński M.M., Jabłoński A.S., Jabłoński M., Niewielki G., 2005. Niektóre elementy oceny Systemów Zarządzania Środowiskowego. *Probl. Ecol.* 3, 122-126.
- Jaśkiewicz J., Kurdziel W., 2004. Czym jest zrównoważony rozwój? *Biuletyn Ministra Środowiska: Środowisko i Rozwój* 2, 9-12.
- Johannesburg Summit. 2002. www.unic.un.org.pl/johannesburg.
- Łuczka-Bakuła W., 2005. Zarządzanie środowiskowe w przedsiębiorstwie. W: *Zarządzanie jakością, środowiskiem i bezpieczeństwem wyrobów*. Red. W. Łuczka-Bakuła. Prodruck, Poznań, 91-112.
- Nowak Z., 2001. Podstawowe dylematy i wyzwania współczesnego świata. W: *Zarządzanie środowiskiem. Cz. I*. Red. Z. Nowak. Wyd. Politechniki Śląskiej, Gliwice, 75-98.
- II Polityka Ekologiczna Państwa. 2000. Rada Ministrów, Warszawa: 5. http://www.mos.gov.pl/1materialy_informacyjne/raporty_opracowania/pol-ekoII_nowy/indem.html.
- Polska 2025. Długookresowa strategia trwałego i zrównoważonego rozwoju. 2000. Rada Ministrów, Warszawa, 124-125. www.kprm.gov.pl/1937_2694.htm

- Rauba E., 2000. Dostosowanie prawodawstwa polskiego do standardów Unii Europejskiej w zakresie gospodarki wodno-ściekowej zakładów przemysłowych. W: *Ekologizacja zarządzania firmą – zielone zarządzanie*. Wyd. AE, Wrocław, 131-137.
- Sidorczuk E., 2001. Polityka trwałego i zrównoważonego rozwoju. In: *Przedsiębiorstwo w okresie kształtowania zrównoważonego rozwoju*. Red. B. Poskrobko. Wyd. Politechniki Białostockiej, Białystok, 35-52.
- Sixth Environment Action Programme. *Environment 2010: Our future, our choice*. 2001. COM 31. EC.
- Sobiecki M., 2002. Wdrożenie w Polsce Systemu Zarządzania Środowiskowego EMAS w kontekście integracji z Unią Europejską. W: *Od zarządzania środowiskowego do zintegrowanego*. Red. A. Matuszak-Flejszman. PZIiTS, Poznań, 7-14.
- Wąsikiewicz-Rusnak U., 2003. Ekorozwój w strategii gospodarowania. Wyd. AE, Kraków, 68-74.